

فضایل اخلاقی در اشعار نجیب‌الدین جرباذقانی

حلیمه مبرکازهی نژاد^۱، محمد مسیح هاشمی نیا^۲

^۱دانشگاه سیستان و بلوچستان/ زبان و ادبیات فارسی، mirkazehi.h3531@gmail.com

^۲دانشگاه ولایت/ تاریخ اسلام، masih252017@gmail.com

چکیده

قصیده سرایان همواره آنچه مضامین اصلی اشعارشان قرار می‌داده‌اند، تعلیم و آموزه‌های اخلاقی بوده‌است. نجیب‌الدین جرباذقانی که از قصیده سرایان قرن هفتم بوده‌است، دیوان او نیز از پند و حکمت سرشار می‌باشد و از این رو می‌توان از دیدگاه تعلیم و آموزه‌های اخلاقی، دیوانش مورد بررسی قرار گیرد. فضایل اخلاقی از مهم‌ترین آموزه‌های اخلاقی می‌باشند که انسان اگر به آن‌ها آراسته‌گردد، مورد

مقدمه

ادبیات یکی از جلوه‌های قابل لمس فرهنگ بشری است و همیشه مهم‌ترین مسائل ملل مختلف در ادبیات آن‌ها مطرح می‌شود. شاعر و نویسنده، مفاهیم خود را از دل جامعه می‌گیرد و آن را با تخیل و عاطفه در هم می‌آمیزد و در قالب هنر برای مردم عرضه می‌کند. از مشخصات بارز شعر کهن فارسی با وجود تنوع اندیشه، احساس و مشرب‌گویندگانش، ارزش‌های اخلاقی و انسانی آن است که چونان گوهری تابناک، جان و دل فضیلت‌جویان هنردوست را از فروغ معنوی خود روشنی بخشیده و در طول حیات فراتر از هزار ساله خود راهنمای نسل‌ها و پرورش‌دهنده قریح و استعدادها بسیار بوده‌است. با نظری گذرا به درونمایه شعر گذشته فارسی آشکار می‌شود که در این قلمرو وسیع ذوق و اندیشه، هرچه مقدس، محترم، والا و زیباست، ستایش شده و تمامی ناشایست‌ها و رذایل و آنچه موجب سقوط اخلاقی انسان می‌شود، مورد نکوهش قرار گرفته‌است.

«تجلی روح انسان دوستی، اعتقاد به خداوند و مقدسات مذهبی، گرایش به نیکی‌ها و سجایای پسندیده‌ای نظیر آزادگی، عدالت خواهی، ظلم ستیزی، جوانمردی، مناعت طبع، راستی و واقع بینی، احترام به حقوق هم‌نوع، دانش‌اندوزی، ایثار و بخشندگی، شکیبایی، شجاعت و دیگر آرمان‌های بلند بشری، از ویژگی‌های معنوی شعر کهن فارسی به شمار می‌رود» [1].

ادبیات اخلاقی زبان و ادب فارسی در چارچوب آنچه ادبیات تعلیمی نامیده می‌شود، جای می‌گیرد. حکایت نیز یکی از عناصر اساسی آثار اخلاقی فارسی است.

یکی از عوامل مهم تازگی و اصالت فرهنگ ایرانی که اخلاق و در نهایت نحوه زندگی در آن توجه ما را به خود جلب کرده، پیوستگی آن با گذشته و واکنش نسبت به آن است. منظومه‌های کهن فارسی در واقع، گنجینه حکمت و سفینه فکرت است و ارزش آن‌ها بیشتر از آن جهت است که محل انعکاس تمدن و فرهنگ ما و جلوه‌گاه اندیشه‌ها، آرزوها و آرمان‌های نیاکان ماست.

ستایش قرار می‌گیرد و راه سعادت را می‌پیماید. نجیب‌الدین با شیوه‌ای بسیار زیبا و بیانی صریح به ذکر فضایل اخلاقی در اشعارش پرداخته‌است و برای بیان تعلیم از صنایع بدیعی و بیان بهره‌برده‌است که توانایی شاعر را نمایان می‌کند. واژه‌های کلیدی: نجیب‌الدین جرباذقانی، فضایل اخلاقی، تعلیم و آموزه‌های اخلاقی.

اندرزنامه‌ها از قدیمی‌ترین صورت‌های آثار اخلاقی است. اخلاقی که از اندرزنامه‌های کهن سرچشمه می‌گیرد، پیچیده و ظریف است. اندرزنامه صورت اولیه کتاب‌های اخلاقی در زبان فارسی است البته «اولیه» از لحاظ زمانی [2]. این اندرزنامه‌ها، نطفه اصلی اندیشه‌های اخلاقی است که در سراسر ادبیات فارسی به چشم می‌خورد. از شعر کهن فارسی، روایات نیاکان و اندیشه حکیمان و تحقیق عارفان و خلاصه، همه جلوه‌های روح مردم مسلمان ما آشکار است. نجیب‌الدین از شاعرانی است که مضامین اخلاقی با دقت و ظرافت در اشعارش انعکاس یافته‌است؛ بنابراین، یافتن مضامین اخلاقی شعر او و شرح و بسط آن‌ها بایسته و ضروری است. نگارنده در این مقاله، پس از جمع‌آوری مضامین اخلاق، به روش توصیفی-تحلیلی ارائه کرده‌است.

زندگی نجیب‌الدین جرباذقانی

تذکره‌ها و کتب از او عموماً به عنوان نجیب‌الدین یا نجیب یاد کرده‌اند. درباره نسبت او به جرباذقان (گلیایگان) اتفاق است. و این را می‌توان از بعضی اشعارش به درستی دریافت: توقع است که جرباذقان چنان گردد/ به همت تو که گویند رشک بغدادست (دیوان، ۲۶۲). در هیچ کتابی تاریخ تولد شاعر ثبت نشده‌است. استاد صفا او را از شاعران توانای پایان قرن ششم و اوایل قرن هفتم معرفی کرده‌است. [3] در رابطه با مذهب وی اشاره مستقیمی نشده‌است ولی در قصیده قسمیه او هم خلفای راشدین را ستوده و به آنان قسم یاد کرده‌است و هم ائمه اطهار اهل بیت را که علاقه او را نسبت به اهل بیت می‌رساند و در بسیاری از ابیات دیگر به حضرت عمر (رض) ارادت داشته‌است و باید در نظر آورد که مذهب رسمی دارالملک سلجوقیان عراق-همدان و نواحی آن تا اصفهان که گلیایگان را شامل می‌شود، در آن عهد بیشتر شافعی بوده‌است. در دوران شاعر حوادث بسیاری از جمله سقوط تدریجی سلجوقیان عراق به دست خوارزمشاهیان با دسیسه‌های خلیفه عباسی، فتوحات خوارزمشاهیان در عراق و جنگ با سپاهیان خلیفه و نابودی دولت‌های سلجوقیان عراق، یورش مغول و تخریب ولایات و شهرهای عراق رخ داده‌است. نجیب‌الدین در طول